

По-четверте, методологія дослідження релігії передбачає використання цілої низки методів для її аналізу у взаємопов'язаності з культурологічними, соціологічними, політичними та ін. процесами. Окрім того, дослідження релігійного досвіду взаємопов'язано з біологією, нейропсихологією, когнітивною наукою та ін. Це надає можливість проаналізувати й компоненти релігійного досвіду, який є крос-культурним і його можна охарактеризувати як крос-культурну "технологію" духовного досвіду. Не залишаючи поза дослідницькою увагою традиційні методи (історизм, інтерпретації священних текстів, філологічний аналіз та ін.), необхідно звернутися до смислів релігійного досвіду – до медитативних напрямів індуїзму, буддизму, даосизму, не кажучи вже про Кабалу і містичне християнство Я. Бьоме, М. Екхарта та ін.

Список використаних джерел

1. Романова Е. Г. Мистическое пространство Интернета / Е. Г. Романова // Мистицизм: теория и история / под ред. Е. Г. Балагушкина, А. Р. Фокина. – М.: ИФРАН, 2008. – С. 179–201. 2. Хольм Н. Г. Мистика и духовность / Н. Г. Хольм // Диалог культур и партнерство цивилизаций: IX Международные Лихачевские научные чтения, 14–15 мая 2009 г.

– СПб.: Изд-во СПбГУП, 2009. – С. 149–152. 3. Bloch M. From cognition to ideology / Maurice Bloch // Ritual, History and Power. – London & Atlantic Highlands, NJ: The Athlons Press, 1989. – P. 106–136. 4. d'Aquili E. G. The Mystical Mind: Probing the Biology of Religious Experience / E. G. d'Aquili, A. B. Newberg. – Minneapolis: Fortress Press, 1999. – 228 p. 5. Fitzgerald T. A critique of "religion" as a cross-cultural category / Timothy Fitzgerald // Method & Theory in the Study of Religion. – 1997. – № 9. – P. 91–110. 6. Holm N. G. Role Theory and Religious Experience / N. G. Holm // Handbook of Religious Experience / ed. by R. W. Hood. – Birmingham: Religious Education Press, 1995. – P. 397–420. 7. Katz S. T. Diversity and the Study of Mysticism / S. T. Katz // The Future of the Study of Religion: Proceedings of Congress 2000 / ed. by S. Jakelic, L. Pearson. – Leiden; Boston: Brill, 2004. – P. 189–210. 8. Persinger M. A. Correlated cerebral events between physically and sensory isolated pairs of subjects exposed to yoked cerium-cerebral magnetic fields / M. A. Persinger // Neuroscience Letters. – 2010. – № 486 (3). – P. 231–234. 9. The Problem of Pure Consciousness. Mysticism and Philosophy / ed. by R. K. C. Forman. – New York; Oxford: Oxford University Press, 1990. – 307 p. 10. Varela F. The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience / Francesco Varela, Eleanor Rosch, Evan Thompson. – Cambridge, MA & London: The MIT Press, 1996. – P. 41–78. 11. Wilber K. Integral Spirituality: A Startling New Role for Religion in the Modern and Postmodern World / Ken Wilber. – Michigan, 2006. – P. 120–128. 12. Wulff D. M. Mystical Experience / D. M. Wulff // Varieties of Anomalous Experience: Examining the Scientific Evidence / E. Cardeca, S. J. Lynn and S. Krippner (eds.). – Washington: American Psychological Association, 2000. – P. 397–440.

Надійшла до редколегії 19.05.2014

Л. Г. Конотоп

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЛИГИОЗНОГО ОПЫТА В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ЗАПАДА

Статья посвящена анализу методологических аспектов исследования религиозного, в том числе и мистического опыта. Автор сосредоточивает внимание на дискуссии между конструктивистами и эссенциалистами; первые считают, что религиозный опыт основывается на определенных социокультурных традициях, вторые, что он является "чистым сознанием" или событием; и доказывает, что оба подхода имеют смысл для дальнейшего развития религиоведения.

Ключевые слова: методология, методы, религия, сознание, религиозный опыт, мистический опыт, когнитивная антропология, эссенциализм, философия перенниализма.

L. G. Konotop

RESEARCH METHODOLOGY OF RELIGIOUS EXPERIENCE IN MODERN WESTERN PHILOSOPHY

The article is devoted to the analysis of methodological aspects of the study of religious, including mystical experience. The author focuses on discussions between constructivists and essentialism, the first thought that religious experience is based on certain socio-cultural traditions, the second that he is "pure consciousness", or Event; and proves that both approaches have meaning for further development of religious studies.

Keywords: methodology, methods, religion, conscience, religious experience, mystical experience, cognitive anthropology, essences, philosophy perennis

УДК 29(477)

О. В. Марченко, д-р філос. наук, проф.

ФЕНОМЕН НЕТРАДИЦІЙНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ В ПОСТМОДЕРНУ ЕПОХУ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті досліджуються світоглядно-ціннісні пріоритети епохи постмодерну в питаннях людської особистості та шляхів її самовизначення, здійснюється філософсько-релігієзнавчий аналіз специфічних рис феномену нетрадиційної релігійності в умовах постмодерного суспільства, зокрема в контексті сучасних українських соціокультурних реалій.

Ключові слова: нетрадиційна релігійність, постмодерн, релігії в Україні, "вестернізація", глобалізація.

Формування соціокультурного світу особистості на початку XXI століття тісно пов'язане з процесом глобалізації, що зумовлює фундаментальні зміни в усіх сферах життя суспільства, держави, світу і людини, сприяє розширенню меж її особистої свободи. Відбувається переосмислення шляхів духовного самовизначення особистості, набуття нею релігійної віри. Спостерігається перехід від періоду домінування традиційних форм релігійності, які вимагали чіткого підпорядкування людини релігійній громаді, а її поведінки – релігійним приписам, до пошуку нових релігійних форм, які передбачають ствердження принципів толерантності, плюральності, врахування потреб вільної особистості, що самовизначається. Тому звернення до розгляду специфіки сучасної нетрадиційної релігійності, як одного з виявів світоглядних пріоритетів епохи постмодерну, набуває особливої актуальності.

Причини виникнення, розповсюдження та особливості сучасних нетрадиційних релігій піддаються всебічному аналізу в працях В. М. Арестова, Є. Г. Балагушкіна, О. С. Ваторопіна, П. С. Гуревича, І. Р. Григулевича,

Є. І. Парнова, В. С. Пудова, Л. Г. Рагозіна; їх соціокультурні та психологічні характеристики, специфіка функціонування на українських теренах знаходять своє висвітлення в працях філософів-релігієзнавців І. В. Богдановського, В. Є. Єленського, А. М. Колодного, В. І. Лубського, В. М. Петрика, С. В. Сьоміна, Л. О. Филипович та ін.

Враховуючи зроблене названими дослідниками, автор даної статті вважає за потрібне особливу увагу зосередити на філософсько-релігієзнавчому аналізі специфічних рис феномену нетрадиційної релігійності в умовах постмодерного суспільства, зокрема в контексті сучасних українських соціокультурних реалій, що і є метою дослідження.

Існують різні версії осмислення сьогоденного світу, але спільним для них є відчуття кінця тривалого історичного періоду, тобто епохи, яка духовно сформувала всі покоління, що живуть нині. Відчувається початок чогось нового й невідомого. Але оцінки ступеня спадкоємності старої та тієї, що йде їй на зміну, епох істотно різняться. Крайня точка зору полягає в тому, що на наших очах відбувається руйнування досягнень

людства, якими ознаменувався Новий час, відмова від них, деградація соціальності й загибель культури. Неважко помітити, що це уявлення цілком вписується в те розуміння історичного процесу, котре заперечує його поступальний розвиток і ставить питання про неправомирність ідеї прогресу історії взагалі. Все гучніше лунають голоси, що застерігають про наступ глобальної кризи, про наростання міжцивілізаційних протиріч, про духовний занепад, що загрожує людству.

Ми живемо в епоху, яку все частіше і все обгрунтованіше називають постмодерном. У цьому явищі можна виділити соціально-економічні, політичні й духовні сторони, які розвивались хронологічно досить нерівномірно. Перш за все постмодерн – це ускладнення картини світу, ускладнення розуміння природи самої людини. Зокрема, це – заперечення того погляду на світ, котрий базується на уявленнях про автономність і всемогутність розуму, з одного боку, і про цілковиту пізнаваність людини і світу – з іншого. Такі уявлення, які породили панування раціоналізму і – в підсумку – позитивізму, тобто того, що М. Бердяєв та С. Франк називали раціоналістичним гуманізмом або гуманістичною автономністю, проголошеною і здійснюваною людиною автономністю від будь-якої вищої над нею сили. Є всі підстави розглядати раціоналістичний гуманізм як подолання цілком законної і зрозумілої, але однобічної, обмеженої реакції на традиційний, середньовічний релігійний погляд на світ.

Для заперечення ж самого раціоналістичного гуманізму характерним є насамперед ускладнення розуміння природи людини. Тобто постмодерн по-своєму відповідає на вічне на всі часи питання Канта, що таке людина? Тому ясно, що перед ним по-іншому постає і проблема релігії – адже саме вона завжди пропонувала свою версію вирішення питання про людину, в протиставленні чи в обгрунтуванні якої розвивалась секулярна філософія. Так, за останні сто років наш уявлення про зло, на яке здатні людина і соціальність, істотно збагатились. Виявилось, наприклад, що порівняно безневинний цивілізаційно-культурний "центризм" (націоцентризм, християноцентризм) досить легко приводить до потурання жажливим злочинам проти людяності.

В епоху постмодерну людина постає в усій своїй частковості й випадковості, самовладно наділяється правами і свободами, особливо правом жити без репресуючої норми. В цій соціокультурній атмосфері традиційна релігія, церква розглядаються як механізми пригнічення особистості, яка прагне до гри й епатажу.

Якщо смисл Нового часу полягав у відмові від релігії як способу світоосягнення в цілому, то його криза показала, що тепер мова йде про заперечення історичних форм релігії, заснованих на авторитеті зовнішньої по відношенню до людини сили. Історичні церкви постають в світлі сказаного, "необхідною, але далеко не достатньою умовою релігійного становлення людини. Необхідною, оскільки вони виконують задачі, так би мовити, «початкової освіти», коли людина лише освоює грамоту, одержує загальне уявлення про суть справи, але все ще достатньо далеко від з'ясування її справжнього змісту. Недостатньою, оскільки вони ще дуже далекі від антропологічного розуміння релігії" [4, с. 24].

Взаємні чвари та конфлікти між християнськими (в Україні – насамперед між православними) церквами завдають шкоди християнському духові взагалі і, безумовно, не сприяють зростанню авторитету традиційних релігій в суспільстві. На жаль, усе більше прикладів, коли церкви не стільки стурбовані тим, щоб відкрити людям євангельську істину та через неї шлях до порятунку, скільки поглинуті своїми буденними проблемами

та потребами. Все поширенішою стає ситуація, коли історичні церкви нав'язують людині те розуміння християнства, яке відповідає не стільки змісту самого Святого Письма, скільки віруванням, що історично склалися, тому, що І. Кант називав "богослужбовою вірою".

Традиційні релігійні системи з їх універсалізмом, догматикою, ієрархією та стилем визнаються неприйнятними, їхня еклезіологія не сприймає концептів "релігійного супермаркету" з його вільною конкуренцією множинностей "сенсиів життя" й нічим не обмеженим релігійним полілогом. А такими, що відповідають релігійному досвідові сучасної людини все більшою мірою вважаються новітні синтетичні релігії, які часто еклектично компонується із фрагментів зруйнованих культурних і конфесійних цілісностей. Вони "формуються внаслідок взаємодії різноманітних духовних традицій, своєрідних гібридів, що становлять підсумок перетину світської та релігійної думки, «опромінювання» одного культурного ґрунту струмом символів, уявлень та настановлень, породжених іншою культурою" [5]. Й маніфестують нові релігії, власне, не стільки відмову від традиційних цінностей (тому що, як правило, неопіти не були їх носіями), а не прихід, не прийняття їх, обрання іншого шляху, шляху втечі до сакрального світу. Цей трагічний акт завжди є, по суті, актом відчаю і в той же час проголошується кроком до повноти звільнення й до остаточного порятунку. Хоча, слід визнати, що для багатьох послідовників неорелігії є не формою пошуку Бога, Абсолюту, а нетрадиційним способом розв'язання своїх особистих проблем, формою фізичного та психічного оздоровлення. Така позиція досить часто приводить до цілком утилітарного погляду на різноманітні форми сучасної релігійності і їх сприйняття як своєрідного "ринку спіритуальних послуг" (А. Тоффлер).

Звертаючись до причин поширення різновидів нетрадиційної релігійності на українських теренах, на нашу думку, слід звернути увагу на цілу низку чинників. Насамперед, цей процес можна пояснити загальним зростанням інтересу до релігії в українському суспільстві в умовах кризи. Адже, історія свідчить (і своєрідним підтвердженням її правоти є сучасний стан українського суспільства), що соціально-економічна криза досить часто призводить, з одного боку, до різкого зниження духовності народу, а з іншого – до різкого зростання релігійності населення, намагання у такий спосіб компенсувати духовний спад.

Відчуття втрати твердого опертя під ногами і бажання набути його для багатьох пов'язане зі сферою релігійно-духовного досвіду. Їхня релігійність є передусім виявом спонтанних духовних пошуків і прагнення в релігії знайти відповіді на актуальні сенсожиттєві питання, вбачати в ній засіб регуляції міжлюдських стосунків, і пояснюється також духовною невдоволеністю секуляризованою культурою, потребою набуття найвищого сенсу життя. Непосильні темпи соціодинаміки, що перевершують адаптивні можливості людини, примушують в пошуках виходу звертатися до певних першоначал. Потребують мати орієнтири у всіх сферах буття, у часі й світобудові (незадоволення якої суб'єктивно виражається у відчутті сум'яття й тривоги) приводить людину до релігії. Нові релігії, як відзначає І. Богдановський, виникають, насамперед, "у періоди гострих суспільних криз, коли виникає потреба у зміні усталених світоглядно-ціннісних систем, оскільки вони вже не задовольняють значну частину суспільства" [1, с. 316].

Поява неорелігій в Україні співпала з періодом релігійного відродження й значною мірою може розглядатись, власне, як наслідок послаблення ролі традиційної релігійності й одночасно як прояв плюралізації духовно-

го життя. Їх інколи розглядають лише як механічне перенесення на українські терени традиційних для інших країн релігійних форм чи певною мірою видозміну наявних у нас релігійних комплексів. Але насамперед неорелігії є виявом тієї складної антропологічної трансформації, яка відбувається нині у самому змісті релігійного осягнення дійсності. Багатьох віруючих України вже не влаштовують релігії, які ґрунтуються переважно на обрядових пишнотах, зовнішній релігійності та утвердженні гріховності людської природи. Сучасна людина потребує нових пророків, адже пророцтво руйнує ритуалізований консерватизм, коли він втратив будь-який сенс, і пророцтво забезпечує новий гештальт, коли значень буває занадто багато. Пророк протистоїть як священику, вимогою якого є авторитет минулого, так і містагогу, чия влада спирається на магичні маніпуляції як засіб спасіння.

До певної міри об'єднання на основі нетрадиційних цінностей створює ілюзію звільнення, оскільки індивіди прагнуть, підпорядкувавши свою волю волі новоявленого харизматика, позбавитися своїх зобов'язань, які випливають з моральних імперативів їхньої соціальної спільноти. Але, на жаль, іншим боком такого "звільнення" часом стає повна поглиненість індивіда громадою, беззастережне підпорядкування свого життя волі пророка, що перетворює суто світоглядну проблему на проблему морально-етичну, проблему батьків, що втратили дітей, проблему людей, які вже не зможуть стати повноцінними членами суспільства. Суспільство, яке не завжди усвідомлює, що в цілому демократичний процес плюралізації релігійного життя і забезпечення свободи духовно-морального самовизначення особистості несумісний з діяльністю організацій, які завдають шкоди здоров'ю людини, гуманістичним цінностям суспільного буття, духовному суверенітету особистості.

Відносна легкість проникнення та сприйняття в Україні неорелігій пояснюється, на нашу думку, зокрема, специфікою вітчизняного менталітету, який в силу межового розташування нашої країни між Сходом і Заходом, Півднем і Північчю був відкритий різним впливам. Останнє сформувало у нашого народу певний плюралізм світогляду, терпиме ставлення до інакомислення, що, як правило, відповідає змісту неорелігійних орієнтацій, характерними рисами яких є універсалізм, синкретизм, зорієнтованість на спільний містичний досвід, відкритість послідовникам різних релігій та релігійно-філософських систем.

Суттєвим чинником поширення в Україні нетрадиційних форм релігійності є й своєрідна культурна "вестернізація". Під "вестернізацією" зазвичай розуміють засвоєння частиною соціуму, що модернізується, масової культури, моделей поведінки і цінностей західного інформаційного постіндустріального суспільства, котрі асоціюються з американізованим укладом і способом життя, а також і різноманітних новітніх релігійних вчень, що там виникли та адаптувались. Зайнявши свою нішу в західному суспільстві, по суті вичерпавши там можливості свого подальшого зростання, неорелігії прагнуть розширення територіальних та персонально-статистичних параметрів свого функціонування. Тому Україна, де значна частина населення не визначилась у своїх конфесійних уподобаннях, є привабливим "полігоном" для проведення своєрідної духовної експансії.

Слід зважити на те, що культурний базис українського суспільства є недостатньо міцним, щоб ефективно протистояти потокові "вестернізації". За умов України, де національна культура, основу якої становлять мова, релігія, цінності, традиції, звичаї, перебуває у стадії становлення, а соціальні інститути невизначені й хиткі, "вестернізація" здатна справляти на особистість істот-

ний вплив. Проникнення разом із товарами ідеологій, вірувань і зразків поведінки західного типу стає дедалі помітнішим. Разом з тим, на жаль, має місце девальвація традиційних для нашого суспільства цінностей.

Важливо відзначити, що світ плюралізується у всіх його виявах та сферах буття, плюралізується і духовний досвід людини та людської спільноти, яка реалізує своє глибоке право і прагнення до вільного самовизначення. За цих умов ні один із світоглядів не може претендувати на повноту істини, а релігійні доктрини в кращому випадку можуть служити лише вказівкою на те, що ми не в змозі до кінця пізнати. Кожен може залишатись при своєму віросповіданні, але акцент має бути перенесений на те, що не висловлено в словах. Все частіше можна чути думку про те, що Бог (як втілення вищої довершеності, досконалості, істини) є один, але людство, як і конкретна людина, різними шляхами і в різний спосіб прокладає шлях до нього. Кожен залишається зі своїм писанням, зі своєю Святою книгою, але сучасна людина має зрозуміти, що будь-які людські слова не вичерпують таємниці Бога, вона безмежно ширша, і якщо ми відчуваємо відгук на цю таємницю в своєму серці, то ми можемо порозумітись, зійтись з усіма іншими, хто відчуває її, хоча слова, в які втілилось одкровення тут і там, – різні. Якщо ж культура не має більше за свій центр живе, постійно оновлюване процес-відношення, то вона застигає, утворюючи знеособлений світ Воно. Повнокровні горизонтальні зв'язки, діалог забезпечується лише рухом по вертикалі, бо засновати духовне багатство в розмаїтті історичних, культурних і релігійних форм здатна лише духовно розвинена особистість.

Тому ніяка людська інстанція не має права заважати людині вірити в те, що їй відкриває її совість, і діяти відповідно до цієї віри; особистісне буття кожної окремої людини і є тим, що реалізує для неї це право. Переконання, що гідність людини недоторканна і що права людини є чинними, коріняться в тому, що людина є чимось своєрідним, а саме – особистістю. Кожна людина є вільною та самоцінною особою, що прагне до самореалізації відповідно до глибинних інтенцій своєї власної сутності.

Водночас, гасло релігійної свободи не повинно бути інструментом руйнування традиційних культур та ідентичностей. У цьому зв'язку перед Україною постала цілком нова проблема, а саме: віднайдення адекватного демократичному суспільству балансу між захистом релігійної свободи індивіда і збереженням релігійної ідентичності спільноти. Справді: право особи сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, діяти у відповідності до своїх переконань, вільно поширювати їх тощо захищено цілою низкою міжнародних документів. Набагато меншою мірою захищено право спільнот зберігати свою релігійну ідентичність. Релігійна ж свобода не повинна протистояти релігійній ідентичності; захист традиційної релігії, яка відіграла серйозну роль у формуванні національного обличчя, не може відбуватися за рахунок обмеження індивідуальних свобод.

Імперативами нової доби мають стати толерантність, як головний світоглядний принцип, плюралізм ціннісних орієнтацій, конфесій, стилів життя, культурних маніфестацій, універсалістська етика, самореалізація та самоактуалізація особи.

Рух до визнання універсальних, загальнолюдських цінностей пов'язаний із зростанням ролі конкретної людської особистості, що в духовній (релігійній) сфері зумовлює зростання ролі особистості, найглибшим чином персоналізованої релігійності, базованої на особистому духовному досвіді і внутрішній вірі, на глибокому відчутті того, що без Бога як цілі й опертя для індивіда

"руйнується" світ – і навпаки, тільки разом з особистісно знайденим богом об'єднуються в ціле світ і людина, її свідомість, моральність, духовність.

Отже, реалії епохи постмодерну передбачають звільнення людини від строго означених, часом одномірних, достатньо жорстких норм і правил, пошук нових форм самореалізації особистості, базованих на засадах плюральності, можливості вільного самовизначення індивіда. В релігійній сфері спостерігається своєрідний відхід від періоду домінування традиційних форм релігійності, які вимагали чіткого підпорядкування людини релігійній громаді, релігійним приписам, і звернення до новітніх, нетрадиційних форм релігійності. Останні частіо представляють собою досить строкатий конгломерат різноманітних релігійних, філософських та ін. вчень, які поєднуються в єдине ціле, і які прагнуть постати в якості нових релігій, дати сучасній людині нові орієнтири, що здатні задовольнити її потреби в умовах надзвичайно динамічного, мінливого світу.

A. B. Marchenko

ФЕНОМЕН НЕТРАДИЦИОННОЙ РЕЛИГИОЗНОСТИ В ПОСТМОДЕРНУЮ ЭПОХУ: УКРАИНСКИЙ КОНТЕКСТ

В статье исследуются мировоззренческо-ценностные приоритеты эпохи постмодерна в вопросах человеческой личности и путей ее самоопределения, осуществляется философско-религиоведческий анализ специфических черт феномена нетрадиционной религиозности в условиях постмодерного общества, в частности, в контексте современных украинских социокультурных реалий.

Ключевые слова: нетрадиционная религиозность, постмодерн, религии в Украине, "вестернизация", глобализация.

O. V. Marchenko

PHENOMENON OF NON-TRADITIONAL RELIGIOUSNESS IN POSTMODERN EPOCH: UKRAINIAN CONTEXT

In the article the view-valued priorities of postmodern epoch in the questions of human personality and ways of her self-determination are investigated. The author also gives the philosophical and religious studies analysis of specific lines of the phenomenon of non-traditional religiousness in the conditions of postmodern society, in particular in the context of modern Ukrainian sociocultural realities.

Key words: non-traditional religiousness, post-modern, religions in Ukraine, "westernization", globalization.

UDC 291.1:159.95

Ie. A. Piletskyi, candidate of philosophical sciences, Assistant Professor

ROBERT MCCAULEY'S "MATURATIONAL NATURALNESS" CONCEPT AND ITS APPLICATION IN RELIGIOUS STUDIES

This article is devoted to cognitivist interpretation of religion within prof. Robert McCauley's concept of "maturational naturalness", based on "modular theory of mind" by J. Fodor, "modes of religiosity theory" by H. Whitehouse, "minimal counterintuitive violations theory" by P. Boyer, "hypersensitive agent detection mechanism hypotheses" and "theory of mind" (T. Tremblin, I. Pyysiäinen).

Keywords: cognitive science of religion; Robert McCauley; maturational naturalness.

Cognitive religious studies are a relatively new research space that supposedly emerges as a natural reaction to "phenomenologic captivity" of religious studies in the 20th century [1, с. 229–230]. A new explanation paradigm literally "flashed" in the 90^s on the background of the success of evolution and cognitive sciences, such as evolutionary psychology, neuropsychology, cognitive psychology, ethology. Explaining religion as an adoptive instrument and/or a byproduct of human evolution (and especially human consciousness), cognitive religious scientists outline several basic concepts that have already become classic for this branch of religious studies.

First, religious beliefs and affects are seen not as specific separate elements of human psychic functioning (this article does not touch upon animal religious beliefs), but as epiphenomena of primary unconscious evolutionary mechanisms of perception, processing and representation of vital information about the outside world. Within module theory framework these mechanisms are called "mental modules", that are rather separate and narrow-specialized automatics with a fixed space architecture or functionally specialized without any fixed localization.

Another concept proposes a strict separation of "prophane" (or "natural") and "doctrinal" levels of religiosity, that

Ми є свідками тих процесів, які пов'язані з виникненням все нових і нових форм релігій, з трансформацією уже існуючих типів релігійності; процесів, динамізм і постійна буттєва актуалізація яких зумовлює потребу їх постійного дослідницького моніторингу, подальшого ґрунтового філософсько-релігієзнавчого аналізу.

Список використаних джерел:

1. Богдановський І. В. Філософський аналіз феномену нетрадиційної релігійності: соціальний і психологічний аспекти : монографія / І. В. Богдановський. – Ірпінь, 2012. – 373 с.
2. Ваторопин А. С. Релігійний модернізм і постмодернізм / А. С. Ваторопин // Социс. – 2001. – № 11. – С. 84–91.
3. Єленський В. Є. Новітні релігійні рухи – зони занепокоєння / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 2000. – № 8. – С. 2–10.
4. Киселев Г. С. Современный мир и "новое" религиозное сознание / Г. С. Киселев // Вопр. философии. – 2000. – № 6. – С. 18–33.
5. Лубський В. І. Історія релігій [Електронний ресурс] / В. І. Лубський, М. В. Лубська. – 2-е вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 776 с. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ua>.
6. Нові релігії України / редкол.: А. М. Колодний (гол.) та ін. – К. : УАР, 2010. – Т. 8. – 828 с.
7. Филипович Л. О. Нерелігії в Україні в епоху постмодерну / Л. О. Филипович // Християнство доби постмодерну : монографія. – К. : ІФ НАНУ, 2005. – С. 261–279.

Надійшла до редколегії 18. 04. 2014

reflects the basic religious studies' representation of dichotomy of intuitive and counterintuitive ways of phenomenal representation within the psychics. "Prophane" religiosity is manifested naturally, none-reflexively, and therefore represents the normal adaptive, and what is also important, automatic intuitive instruments of the brain (mental modules) when it comes to unusual functional stimulae. In general, the point is that evolutionary inertia of environment adaptation continues to function even when the mechanisms developed become counter-adoptive, that produces "natural" religiosity. On contrary, "doctrinal" religiosity is expressed in second order representations, as a rational, counter-intuitive comprehension of natural religiosity's intuitive contemplation. As a rule, "doctrinal" religiosity is not considered separately by religion scholars since it is obviously secondary. "Doctrinal" religiosity will be briefly discussed below.

The hypothesis of "minimal counterintuitive violations of ontological categories and intuitive expectations" [5, p. 6] states that the representations of "prophane" religiosity are formed at the expense of minor violation (distortion or transfer) of usual (expected) physical, biological and psychological qualities of a limited number of vital ontological categories: "animal", "human/personality", "artificial object", "natural object", "plant". Disturbances of "ontological ex-